

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 19:2 (2014), SS.125-154.

İSLAM MEZHEPLERİNDE BİAT ALGISININ OLUŞUM SÜRECİ

Ahmet YÖNEM*

Öz

Tarihsel süreçte anlam değişikliğine uğrayan biat kavramı İslam'dan önce Arap toplumunda kullanılmıştır. Biat Hz. Peygamber döneminde çok çeşitli anlamlar taşımakta idi. Bu çalışma kavramın geçirdiği farklılaşma sürecini ve bu süreç içerisinde ortaya çıkan anlamları konu edecektir. Bunu yaparken öncelikle kavramın İslam'dan önce ve Hz. Peygamber dönemi ile kazandığı kavramsal çerçeveden sonra da Dört Halife ve Emeviler döneminde kazandığı anlamlara tarihi, siyasi ve sosyo-kültürel şartlar bağlamında değineceğiz. Burada bir kavramın tarihi tecrübesini, mezhepsel farklılaşmalar bağlamında göstermeyi amaçlamaktayız. Zira "Biat", İslam dünyasında daha sonra oluşacak olan Ehl-i Sünnet siyaset düşüncesine temel teşkil edecek kavramlardan birisi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Biat, Dört Halife Dönemi, Emeviler, Abbasiler, İslam Mezhepleri.

Formation Process of Biat Perception among Islamic Sects

Abstract

The concept of biat, whose meaning constantly changed throughout historical process, is a term that was originally used in the pre-Islamic Arab society for various reasons. This article deals with the process of alteration in the meanings of this concept. Our method will be to discuss the conceptual frame that the term was attached at the pre-Islamic era and the time of Prophet Muhammad, then we will discuss the new meanings that the term *biat* earned at the time of Four Caliphs and Umayyad periods, in terms of history, politics and socio-cultural conditions. Here we aim to indicate the historical trial of the term within the context of denominational differentiations. "Biat" has been one of the main terms which will be the foundation of Ahl-i Sunnah political view that will be constructed in the Muslim world later on.

Keywords: Biat, Four Khalif Period, Umayyad, Abbasid, Islamic Sects.

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
yonmahmet@hotmail.com.

Giriş

Hz Peygamberin vefatıyla birlikte ortaya çıkan siyasi tartışmalar Beni Saide gölgeğinde Hz. Ebubekir'e biat edilmesiyle sonuçlanmıştır. Biat meselesi Ümmet için çok önemli olarak görülmüş, İslam mezhepleri de konuyu merkeze alan yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Biat konusundaki görüşler İslam mezheplerinin imamet anlayışına bakışı etrafında şekillenmiştir. Hariciler İmama "İmaü'l-bey'a" biat edilen imam adını vermişlerdir. İmama itaat edilmesi ve daha sonra haktan ayrıldığı takdirde azledilmesi düşüncesi haricilerin ileri sürmüş olduğu daha sonraki dönemlerde de etkili olacak olan bir görüştür. Hariciler biatı Allah ile yapılmış bir akit olarak görmüşler "el-bey'atü lillah" olarak isimlendirmişlerdir. Bu esnada nass ve tayin görüşüne katılmayıp kureyşlilik esasına da uymayarak tam bir özgürlük ve adalet fikri ileri sürmüşlerdir. Mürcie ise konuya "el-bey'a li'r-rıza" herkesin rıza gösterdiği birine biat görüşünü benimsemiştir. Şii gelenekte imametın nass ve tayinle olması gerektiği inancı çağının imamını tanımayan ona biat etmeyen bir topluluğu İslam toplumu olarak değerlendirmek mümkün değildir diyerek Şii anlayışta biat beklide en belirleyici konuma taşınmıştır. Ehl-i Sünnet ise devlet başkanını "ehlü'l-hal ve'l-akd" tarafından sürekli kontrol altında tutulan bir anlayışa getirmiştir. Hz Peygamber dönemini müteakip dört halife dönemi, Emeviler ve Abbasiler döneminin bir kısmını da dahil ettiğimiz süreç içerisinde biat Haricilerin, Hz. Ali taraftarlarının ve devlet yetkililerinin sıkça müracaat ettikleri bir meşruiyet ve destek alma metodu olmuştur. Fırkalaşma sürecine giren dini gruplar ve o dönemin yöneticileri biat meselesine büyük önem vermişlerdir.

'Bey'at' ve 'Bi'at' Kavramları

Türkçe'de, biat şeklinde kullanılan kelimenin Arapça aslı bey'at ya da biattır. Bey'at, "satmak; satın almak" manasındaki bey'(بيع) mastarına bağlı olarak, "yöneticilik tevdi etmek, birinin yöneticiliğini benimsemek" anlamında kullanılır. Sözlük manası satılan bir şeyin kabulü, satış, alış, itaat etme gibi anlamlara gelir. Alışverişin zıddı olan bey'at, karşılıklı anlaşmak ve akidde bulunmak anlamına gelmektedir.¹ Araplar verdikleri söze ve anlaşmaya sadık kalacaklarını teyit maksadıyla el sıkışarlardı.² İslam Mezhepleri Tarihi kaynaklarında kullanılan "Biat" kavramı itaat etme ile birlikte Şehristani,

¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Bulak, 1301, IX, s. 371-374.

² Bkz. İbn Haldun, *Mukaddime*, s. 209; er-Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, XXVIII, s. 87; Corci Zeydan, *Medeniyet-i İslâmiyye Tarihi* (trc. Zeki Muğamiz), I-III, Dersâdet, 1328, s. 108; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih ve Deneyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul, 1983, s. 228.

“İmamet”³ kavramını kullanmıştır. Bunlarla birlikte kullanılabilir bir diğer kavram ise “Hilafet”⁴ kavramıdır.

Arapça (بيع) kökünden türeyen (بَيْعَة) lafzı, sözlükte ‘satılan nesnenin kabulü üzerine yapılan ticarî anlaşma’, ‘satış’, ‘alış’, ‘itaat etme’⁵ ve ‘biat’⁶ anlamlarına gelir. Terim olarak (بَيْعَة) lafzı biat edilen ve biat edenin durumuna göre farklı şekillerde tanımlanmıştır.

Biat (بَيْعَة) kavramına getirilen teknik tanımlar şunlardır: Ahmed b. Abdullah el-Kalkaşandî biatı (بَيْعَة):⁷

أن يجتمع أهل الحل والعقد فيعقدوا الإمامة لمن يستجمع شرائطها

“Ehl-i hal ve akdın bir araya gelmeleri ve şartlarını bir arada bulduran kimsenin imamlığı hususunda anlaşmaya varmalarıdır” diye tarif etmiştir. Ebu Zehra’ya göre ise:⁸

عقد يتم بين طرفين الإمام وأهل الحل والعقد من المسلمين

“İmam ile Müslümanlardan oluşan ehl-i hal ve akd arasında yapılan anlaşmadır.” Bir başka ifade ile ehl-i hal ve akd, askerler ve Müslüman cumhur tarafından halifeye Allah’a isyan etmediği sürece dilediği ve sevmediği aktivitelerde buyruğunu dinlemek ve kendisine itaat etmek üzere söz verilmesidir. Halifenin de onlara Allah’ın sınırlarını ve farzlarını

³ İmam, “ümmetin idaresini üzerine alan yönetici” imamet, “bu yöneticinin üstlendiği görev” anlamına gelmektedir. Siyasi ve hukuki olarak kullanılan bir terim olarak, Hz. Peygamber’in vefatından sonra İslam toplumunun yöneticiliğini-liderliğini- üstlenen kişilerin görev ve makam alanını ifade eden imamet kavramı İslam mezhepleri tarihi, kelam, fıkıh veya siyasi tarihte farklı şekillerde ele alınmıştır. İmamet terimi fıkıh kitaplarındaki ibadet bölümünde “namaz imamlığı”, devlet yönetimiyle ilgili olan bölümlerde “devlet başkanlığı” anlamında kullanılmıştır. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arap*, Beyrut, 1970, XII, 24 vd.; eş-Şehristânî, Ebû Feth Muhammed b. Abdülkerim (548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, I-II, Beyrut 1993, s. 156; Osman Aydın, *Mu'tezilî İmamet Düşüncesinde Farklılaşma Süreci*, s. 20. Bkz. Mehmet Dalkılıç, *İmamet-Siyaset İlişkisi ve Şiilik Eleştirisi*, s. 16-17.

⁴ Sözlükteki kelime anlamı olarak “h-l-f” kökünden türemiş olan “halif”in müennesi olup, “yerine tutan, arkasından gelen, öncekinin yerine geçen, öncekinin çizdiği yoldan giden, naip, vekil, yardımcı, temsilci ve bir kişi veya şeyin yerine diğerini bedel kılma” gibi anlamlara gelmektedir. Bkz. Ragıp el-İsfehani, *El Müfredat*, s.222; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arap*, thk.: Abdullah Ali el-Kebîr vd., Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, tsz, V, s. 131-133; Mehmet Dalkılıç, *İmamet-Siyaset İlişkisi ve Şiilik Eleştirisi*, s. 30-32; Hasan Gümüsoğlu, *İslâm'da İmamet ve Hilafet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1999; Mustafa Alkan, *Osmanlılarda Hilafet*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997.

⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arap*, V, s. 402.

⁶ Abdurrahîm, Ülfet vd., *Dâiratu'l-ma'ârifî'l-İslâmiyye*, Merkezu'ş-Şârîka Li'l-İbdâ'î'l-Fennî, Şârîka, 1998, VII, s. 2060.

⁷ el-Kalkaşandî Ahmed b. Abdullah, *Meâsiru'l-inâfe fi ma'âlimi'l-hilâfe*, thk.: Abdussettâr Ahmed Ferrâc, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 2006, I, s. 26.

⁸ Muhammed Ebu Zehra, *Tarihu'l-mezâhibi'l-İslâmiyye fi's-siyâseti ve'l-akâidi ve Tarihi'l-mezâhibi'l-fıkhiyye*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, trz., s. 79.

koruyacağına, adalet yolu, Allah'ın kitabı ve Peygamber'in sünneti doğrultusunda hareket edeceğine dair söz vermesidir.⁹ Bu iki tanımdan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür: Müslümanlar imama itaat edeceklerine ve buyruğunu dinleyeceklerine dair söz verirler. Buna mukabil imam da Allah'ın kitabı ve Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine göre hareket edeceğine ve adaleti gözeteceğine dair Müslümanlara söz verir. Biat, Müslümanlardan ehl-i hal ve akd'in bir araya gelerek aralarında dindar, takva, görüş ve ilim sahibi olan kimseye kendilerine önderlik yapma hakkı tanımalarıdır. Buna karşılık seçilen kişinin her tür emir ve yasakta adaleti gözeteceğine ve Allah'ın kitabı ile Peygamber'in sünnetine göre hareket edeceğine dair halkına söz vermesi anlamını kazanmıştır.

Biat (بَيْعَةٌ) kavramının biat eden açısından değerlendirilerek tanımlamaya gidildiği de olmuştur. Sözelimi el-Hâzin, '*Lubâbu't-Te'vîl'* adlı tefsirinde (بَيْعَةٌ) kavramını şu şekilde tanımlar: "(بَيْعَةٌ)'ın aslı, kişinin kendi şahsına imama itaat etmeye gayret göstereceğine ve ona verdiği söze bağlı kalacağına dair söz vermesidir."¹⁰

أصل البيعة العقد الذي يعقده الإنسان على نفسه من بدل الطاعة للإمام والوفاء بالعهد الذي التزمه له

İbn Haldûn: "Bil ki bey'at itaat etmek üzere söz vermektir. Tıpkı seçmenin kendisini ve Müslümanları ilgilendiren işlerde liderine her hangi bir hususta itiraz etmeyecek biçimde yetki vermesi ve liderin uygun gördüğü ve görmediği işlerde kendisine yüklediği görev konusunda itaat edeceğine dair söz vermesi gibi"¹¹ demektedir.

اعلم أن البيعة هي العهد على الطاعة كأن المبايع يعاهد أميره على أنه يسلم له النظر في أمر نفسه وأمور المسلمين لا ينازعه في شيء من ذلك ويطيعه فيما يكلفه به من الأمر على المنشط والمكروه

Muhammed Hâmid el-Fakî : "İslâm, emniyet, emirlik ve ittifaktan doğacak her tür anlaşmaya uyma sözü"¹²

المعاهدة على الإسلام والأمانة والإمارة والمعاهدة على كل ما يقع عليه الاتفاق

Takiyyu'd-dîn en-Nebbehânî: ¹³ "Ümmetin halife seçimini onaylaması ve halifeye itaat etmeye ve emirlerini yerine getirmeye söz vermesidir."

⁹ Muhammed Ebu Zehra, *Tarihu'l-mezâhibi'l-İslâmiyye*, s. 79.

¹⁰ el-Hâzin, el-Bağdâdî, 'Alâuddîn, 'Ali b. Muhammed b. İbrâhîm, *Tefsîru'l-Hâzin*, tsh.: 'Abdusselâm Muhammed 'Ali Şâhîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, IV, 156.

¹¹ İbn Haldûn, Veliyyuddîn, 'Abdurrahmân b. Muhammed, *Mukaddime*, thk.: Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dâr Ya'rub, Dimaşk, 2004, I, 390.

¹² Âl-i Mahmûd, Ahmed Mahmûd, *Nizâmu'l-hukmi fi'l-İslâm*, Dâru'r-Râzî, Bahreyn, trz, s. 21.

¹³ Âl-i Mahmûd, Ahmed Mahmûd, *Nizâmu'l-hukmi fi'l-İslâm*, s. 22.

الأمة على اختيار الخليفة ومعهده على الطاعة والانصياع لأوامره موافقة

diye tanımlamaktadırlar. Buna göre 'bey'at', seçim veya seçme değil, sadece yeni halifenin seçimini onaylama anlamına gelmektedir. Zira bey'at, ehl-i hal ve akd tarafından imam seçilmesinden sonradır ve ümmete halifenin buyruklarına kulak verme ve ona itaat etme zorunluluğu halife seçildikten sonra söz konusudur.¹⁴

Yapılan tanımlardan anlaşıldığına göre Allah'a isyan etmediği sürece imama itaat etme zorunluluğu vardır. Yine halife tarafından ümmetin işleri tanzim edilirken ortaya çıkacak zorunlu hallerde imama verilen söze bağlı kalma zorunluluğu söz konusudur. Tıpkı gerektiğinde fazladan mal harcamak, Allah yolunda cihat ederken can vermek ve devlet tarafından düzenlenen okuma yazma seferberliğinde olduğu gibi insanların eğitim-öğretimi için zaman ayırmak gibi. Bu ve benzer hususlarda bireyler, kendilerine verilen görev ve sorumlulukları ücret karşılığında olmasa bile yerine getirmek durumundadırlar. Buna göre 'be'yat', bireyler ve topluluklar tarafından halifeye veya imama olan sadakatin adıdır. Bu tanımların Ehl-i Sünnetin hilafet tanımları içinde kaldığını da burada belirtmek gerekmektedir. Bu kullanımlardan farklı olarak Biat kilise ve sinagog anlamlarına da gelmektedir.¹⁵

Cahiliye Döneminde Biat

Kavram ve sözlük anlamlarından sonra İslam öncesi Arap yarımadasında biat algısının ve halef seçiminin nasıl meydana geldiğine değinmek konunun daha doğru anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. İslam öncesinde Mekke'de siyasi otorite seçimi, kabile meclisi tarafından belirlenir ve bu yapının seçtiği lider toplum tarafından kabul edilirdi. Arapların geleneğine göre kabile reisi, ardından halef bırakamazdı; o günün toplumunda böyle bir gelenek yoktu, kalan kabile üyeleri liderlerini özgürce seçerlerdi.¹⁶

Arap toplum yapısının esasını aynı atadan gelmiş olan fertlerin oluşturduğu kabileler teşkil ediyordu. Bu sosyal yapı yukarıdan aşağıya doğru genel olarak şa'b, kabile, imâre, batn, fahz, fasîle şeklinde sıralanmaktaydı.¹⁷

¹⁴ Âl-i Mahmûd, Ahmed Mahmûd, *Nizâmu'l-hukmi fi'l-İslâm*, s. 22.

¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, V, s. 402.

¹⁶ T. W. Arnold, *İntişar-ı İslam Tarihi*, Çev; Hasan Gündüzler, Ankara, 1982, s. 19.

¹⁷ Cevad Ali, *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-Islam*, Bağdad, 1993, I, s. 508-514; IV, s. 316-319.

Yerleşik ve güçlü bir merkezi yönetimin olmaması her kabilenin kendi ayakları üstünde durmasını zorunlu hale getirdiği için yaşamın ana unsuru kabileydi. Aile ataerkil yapıya göre kurulduğu için kabileler de bu mantık üzere şekillenmekteydi. Birbirine sıkı sıkıya bağlı olan, yardımlaşan topluluk anlamına gelen *usbetun*¹⁸ kelimesinden türeyen asabiyet (kabilecilik) çok yaygındı. Bununla birlikte kabileler veya tek tek fertler kan bağı olmasa da hilf (anlaşma), civar (himaye) ve velâ yoluyla resmen akrabalık bağı kurabiliyorlardı. Her kabile eşit hak sahipleri arasından seçilen reisler tarafından idare ediliyordu. Kişinin kabilesi olmadan kendini koruyabilmesi mümkün olmadığı için düşmanlık yapanlara karşı kabilesini yardıma çağırması, akrabalarının zalim mi yoksa mazlum mu olduğunu sorgulamadan onlara yardım etmesi zaruri bir durum olarak kabul edilmekteydi.¹⁹ Kabile reisi bir kral²⁰ gibi mutlak otoriteye sahip değildi. Emretmekten ziyade, istişare sonucunda karar alan ve anlaşmazlıklar meydana geldiğinde hakemlik yapan kişi konumundaydı. Reis (şeyh) kabile toplantısını yönetiyor, diğer kabilelerle ilişkilerde soyunu temsil ediyordu. Savaş ilan ve idare etmek, barış anlaşması yapmak, diyet ödemek, gelen misafirleri karşılamak ve ağırlamak gibi görevler de şeyh tarafından îfâ ediliyordu.²¹

Bedevî hayatta kabileler topluluğunu temsil eden kabile meclisinin yerine yerleşik hayatta (hadarîlik) mele' denilen bir danışma meclisi ihdas edilmiştir. Mesela, Mekke'de kabile reislerinden oluşan mele' Kusay b. Kilab'ın inşa ettiği Dârunnedve adı verilen Mekke parlamentosunda toplanmış ve Kureyş kabilesiyle ilgili en yetkili kararları almıştır.²²

¹⁸ er-Râğıb el- İsfahânî, *el-Müfredât*, Beyrut, 2005, s. 339.

¹⁹ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, IV, s. 392.

²⁰ Krallık yönetimi daha önce Mekke'de uygulanmak istenmiş, fakat Arap düşüncesi bu tür yönetim modelini kesinlikle reddetmiştir. Bizans imparatoru Jüstinyen, Kureyş'in Esed koluna mensup olan ve Hristiyanlığı kabul eden Osman b. Huveyris'e taç giydirip onu kendisine bağlı olarak Mekke kralı ilan etmiştir. Jüstinyen'in mektubuyla Mekke'ye gelen Osman b. Huveyris bizzat kendi ailesi tarafından tasvip görmemiş ve Mekke'nin bir kral tarafından yönetilemeyeceği ifade edilerek Bizans kralının teşebbüsü sonuçsuz bırakılmıştır. İbn Hişam, *es- Siretü'n-nebeviyye*, I-V, (thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî), Kahire 1987, I, s. 253; Süheylî, *Ravdu'l-Unuf*, I-VII, thk. Abdurrahman Vekil, I-VII, Kahire 1967, II, s. 394; Cevad Ali, *el-Mufasssal*, IV, s. 92-93.

²¹ Watt, W. Montgomery, *Hız Muhammed'in Mekke'si*, trc. M. Akif Ersin, Ankara 1995, s. 38, 40-42; İbrahim Sarıçam, *İslâm'ın Doğuşunun Tarihi Şartları*, İslâm ve Demokrasi Sempozyumu, Ankara 1999, s. 11-12.

²² Sarıçam, s. 11-12.(Mekke de yerleşik olan Kureyş'e mensup olan kabileler, söz konusu dönemde Mekke site devletini kurmuşlardı.)

Kabile toplumunda kabile başlarının otoritesini ortadan kaldırmak zordu. Hatta zayıf kabile üyeleri bile kendilerini reisleri ile özdeşleştiriyorlar, onu kabile onurunun timsali görüyorlardı. Reislerini atalarıyla duydukları gurur ve kabilelerine bağlılıklarından dolayı diğer reisler arasında imtiyazlı görmek istiyorlardı. Büyük bir aile olarak kabile üyeleri ekonomik askerî ve sosyal yönden birbirine bağımlı, akrabalık ve ahlaki yönden birbirine bağlı en önemli sosyal organizasyondur. Kabile sistemi esasına dayanan, bölgesel ve geleneksel siyasî bağlılık yerine, kan bağına ve geleneğe dayanmadığı gibi, bunları da aşan bir otoriteyi geçerli kılmak en uygun bir devlet organizasyonu, uzun vadeli politik ve kültürel dizayn ve de nesiller boyu süren bir dinî eğitim süreci gerektiriyordu.²³

Cahiliye toplumuna baktığımız zaman genel toplumsal ve siyasi hayat asabiyet fikri etrafında şekillenmektedir. Himaye ferdin koruması niteliğini taşıyan İslam dininin getirmiş olduğu toplumsal ve siyasi yaşayış ile beraber bu olgu yıkılmaya çalışılmıştır.

Hz. Peygamber Döneminde Biat

İslam devletinin başında bulunan Hz. Muhammed bir peygamber olarak getirdiği dini tebliğ etmiş ve siyasi otoritesi etrafında toplanan kitleler idari bir organizasyon içinde teşkilatlanmıştır.²⁴ O, tamamen kendine has niteliklerde Medine İslam devletinin oluşmasını sağlamış ve bu devletin başında on yıl kalmıştır. O, devlet başkanı olarak insanı ve toplumu ilgilendiren her alanda yeni düzenlemeler getirmiştir.²⁵

Hz. Peygamber'in önemli dinî, siyasi olaylar öncesinde veya İslamiyet'i kabul eden kimselerle ilk defa görüştüğünde biat aldığı bilinmektedir.²⁶ Akabe biatlerini ve Rıdvan biatini örnek olarak verebiliriz.²⁷

Hz. Peygamber döneminde yapılan biat şart ve konum itibarıyla farklılık arz etmektedir. Bu dönemde uygulanan biat'ın siyasi bir anlam ifade etmediği de anlaşılmıştır. Hz. Peygamber döneminde farklı zamanlarda gerçekleştirilen ve Kur'an-ı Kerimde de bahsedilen üç biat uygulaması vardır.

²³ Mizrap Polat, Hz. Muhammed'in Kabile Reislerini İslam Toplumuna Kazandırma Çabaları: Durumun Ebu Sufyân İbn Harb Örneğinden Yola Çıkılarak Tahlili. *AÜİFD XLIX. 2008. sayı II, s. 185-196.*

²⁴ Bkz. Watt, Montgomery, *What is Islam*, çev. Elif Rıza, "İslam Nedir?", İstanbul, 1993. s. 40.

²⁵ Davut Dursun, *Din Bürokrasisi (Yapısı, Konumu ve Gelişimi)*, Eldim Ofset I. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992, s. 96.

²⁶ Bkz, Muhammed İkbâl, *The Reconstruction of Religious Thought in İslâm*, çev. Sofi Hori, "İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden Teşekkülü", İstanbul, 1964. s. 35.

²⁷ Abdurrahman Altuntaş, *Kuran da Temel Siyasi Kavramlar*, Ankara. 2009. s. 143.

Bunlar Akabe Biat'ları ve Rıdvan Biatı'dır. I. Akabe Biatı nübüvvetin 12. yılında II. Akabe Biatı ise I. Akabe Biatı'ndan bir yıl sonra gerçekleşmiştir. Evs ve Hazrec kabilelerinden yetmiş beş kişilik bir grup, Mekke'ye gelerek Hz. Peygamber ile I. Akabe biatinde görüşmüşlerdir. Hz. Peygamber ile gizlice görüşen grup: "Hz. Peygamber'i kendi kadınları ve çocuklarını korudukları gibi koruyacaklarına" dair söz vermişlerdir.²⁸ I. Akabe Biatı harp yapmak henüz emredilmediği için "Kadınların biatı" olarak isimlendirilmektedir.²⁹ II. Akabe Biatının ise "Harp üzere biat" olduğu rivayet edilir.³⁰

Kısacası; Mekke'de varlıklarını devam ettirme konusunda ciddi sorunlar yaşayan ilk Müslümanlar, bu baskıyı kırmak için Akabe denilen yerde bir grup Medinelî Müslüman ile irtibata geçtiler. Amaçları huzur, güven ve barış içinde yaşayabilecekleri yeni bir yurt edinmek ve müşriklerin baskılarından kurtulmaktı. Nitekim Akabe'de yapılan görüşmelerin ardından Medine'ye davet edildiler. Görüldüğü üzere Akabe biatı Hz. Peygamberin Müslüman olanların dini konularda takip edecekleri yola dair verdikleri sözleri içermektedir. Burada kavramın siyasi bir terim olarak kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Zira bu sözleşme ile ilk Müslüman toplumun fiili olarak temelleri atılmış oluyordu. Ardından bir süreç dâhilinde toplumsal yaşamın siyasi, ekonomik ve özellikle sosyal boyutu fiilen Medine'de teşekkül edecekti.³¹ Burada Hz. Peygamberin Asabiyet ile ilgili bir sorununun olmadığı kabile büyüklerinden izinle ve kabile içinde kalarak varlığını sürdürme düşüncesinin bulunmadığı da çok açık bir şekilde ortaya konulmuştur.

Hz. Peygamber döneminde yapılan Rıdvan Biat'ı ise "bey'atü'r-Rıdvan", "bey'atü's-şecere" ya da "bey'at-ü tahte's-şecer" ismiyle de bilinir. Fetih suresinin 18. ayetinde "Allah'ın ağaç altında Peygamber'e bey'at edenlerden razı olduğu" bildirildiğinden dolayı, "Rıdvan biatı" olarak kullanımı daha yaygındır.³² Rıdvan Biatı'nın, Müslümanların özgüvenlerini kazanmaları ve Hz. Peygamber'e bağlılıklarını göstermeleri açısından büyük bir önemi vardır. Hudeybiye'den Medine'ye dönüş esnasında nazil olan Fetih³³ suresinde de buna yer verilmiş ve bu biate katılanlar övülmüştür.

²⁸ Taberî, *Tarih*, II, s. 368.

²⁹ İbn Hişâm, II, s. 75.

³⁰ Taberî, *Tarih*, II, s. 368.

³¹ Aydınlı, Osman, "İlk Müslüman Toplumun İnşasında Özgüven Faktörü Ve Rıdvan Biatı", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, 20-22 Nisan, İskilip/Çorum, 2007.

³² Aydınlı, *İlk Müslüman Toplumun İnşasında Özgüven Faktörü Ve Rıdvan Biatı*, s. 437.

³³ "Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara huzur ve güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle

Peygamberin yanında yer alanlar görünüşte her ne kadar onun siyasi otoritesini kabul etmişler ise de bu siyasi bir terim olarak kullanılmamıştır.

Rıdvan biatinde sahabenin olası bir Mekke saldırısına karşılık Hz. Peygamberin yanında yer alacaklarına ve destek vereceklerine dair söz vermeleri; Her ne kadar ifadelerinde onun siyasi otoritesini kabul ettiklerine dair bazı cümleler olsa da bu, "idareciyi seçme ve ona itaat etme" şeklindeki siyasî terim anlamında kullanılmamıştır. Bahse konu olan ayetlerde biat edenlerin övülmesi de Müslümanların "Hz. Peygamber'e ve dinî emirlere bağlı kalacaklarına" dair söz vermeleri sebebiyledir.³⁴ Rıdvan Biatı'nda Müslümanların Hz. Muhammed'e göstermiş oldukları bu bağlılık, samimiyet ve özverilerinin bir sonucu olarak bizzat Allah'a yapılmıştır.³⁵

Hz. Peygamber'in sağlığında bunların dışında farklı amaçlarla biat aldığı da olmuştur. Bunlar da Peygamberin dinî otoritesini kabul etme ve İslam'ı yaşama konusunda ona söz verme türünden biatlerdir. Ayrıca Hz. Peygamber mektup yoluyla su kabına elini sokarak veya vekâlet suretiyle biat aldığı da gelen rivayetler arasındadır.³⁶

Hz. Peygamber kadınlardan biat alınması hususunu ise "Mümtehine Suresi"³⁷ doğrultusunda uygulardı. Hz. Peygamber kadınlardan biat alırdı. Konuya dair hadislerle göre de kadınlardan; ölünün ardından feryat ve isyan etmeyeceklerine, kocalarının malından haberi olmaksızın kullanmayacaklarına, açık saçık şekilde dışarıda gezmeyeceklerine dair konularda da biat aldığı olmuştur.³⁸

ödüllendirmiştir. Yine onları elde edecekleri birçok ganimetlerle de mükâfatlandırdı. Allah üstündür, hikmet sahibidir.(Fetih, 48/18-19)

³⁴, Mustafa Özkan, Emevi İktidarının İşleyişinde Biat Kavramına Yüklene Anlam Ve Biatın Fonksiyonu. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2008. Cilt 7. Sayı:13, s. 115.

³⁵ Aydınli, *İlk Müslüman Toplumun İnşasında Özgüven Faktörü Ve Rıdvan Biatı*, s. 440.

³⁶ Kallek, "Biat", *DİA*, V, s. 121.

³⁷ "Ey Peygamber! Mü'min kadınlar sana gelip, Allah'a hiçbir şey ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocukları öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup ileri sürmemek ve iyilikler hususunda sana karşı gelmemek şartıyla biat ederlerse biatlarını kabul et. Allah'tan onların affedilmelerini iste. Şüphesiz Allah Gafûrdur, Rahim'dir, çok affeden ve çok bağışlayandır." *Mümtehine Suresi*, 60/ 12.

³⁸ Tirmizî, "Menâkıb", 18; Müslim, "Cuma, 46; Buhârî, "Ahkâm", 43; Müsned, V, 85; VI, 09; Müslim, "Selâm", 126; İbn Mâce, 44; Kurtubî, Tefsir, XVIII, 71; Müslim, "İmân", 98; Nesâî, "Tatbik", 35; Buhârî, "Cihâd", 110; "Ahkâm", 43; Müslim, "İmâre", 80; Nesâî, "Tahrîmü'd-dem", 14, "Bey=at", 8, 17; Tirmizî, "Siyer", 34

Dört Halife Döneminde Biat

Hız. Peygamberin vefatı ile ortaya çıkan hilafet tartışmaları Müslümanlar arasındaki ilk ihtilaf olarak kabul edilir.³⁹ Halifelerin seçimi ile ilgili İslam Mezheplerinin üzerinde durduğu en önemli konulardan biri de şüphesiz biat konusudur. Dört Halife Dönemi'nde biat daha sistemli ve doğrudan halifenin meşruiyeti ile alakalı bir konuma gelmiştir. Dört halifenin seçimlerini ve seçilmiş olan halifelere biat konusunu ele almak konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu dönem için kabile usulü uygulamalar yaşanmıştır demek mümkündür. Kabileye yönetici seçme hususunda dikkat edilen konular olan; şahsın kişisel özellikleri, yetenekleri, zenginliği ve kabilesinin nüfuzu gibi derecelendirmelerin etkili olduğu görülür.⁴⁰

Hız. Ebu Bekir'e biat meselesi, Hız. Peygamber sonrası ilk uygulama olması hasebiyle önemli idi. Bu biat aslında Hız. Peygamber'in kendisinden sonra yerine birini tayin edip etmediğinin de ortaya çıkmasını sağlayacaktı. Hayatlarında Hız. Peygamber'in emirlerini baş tacı yapan sahabenin bu olayda kendi aralarında tartışması veya müzakere etmesi, Hız. Peygamber'in kendisinden sonra yerine geçecek birini tayin etmediği anlamına gelmekteydi. Eğer böyle bir tayin mevzubahis olsaydı, sahabe Hız. Peygamber'in emrine uyup seçilen kişiye biat edilecekti.⁴¹ Peygamber sonrası yönetim anlamında bir boşluk meydana geldi. Hız. Peygamber'in kimseyi tayin etmemesinin yanında ortada birden fazla aday mevcuttu.⁴²

Hız. Ebu Bekir'in halife seçilmesinde yaşanan karışıklıktaki olay öncesinde, Medineli Müslümanlar olan Ensar, Sa'd b. Ubade'nin başkanlığında Benû Sâide avlusunda toplanmışlardı.⁴³ Bunun üzerine oraya giden, Hız. Ebu Bekir ve Hız. Ömer, Sakife'ye vardıkları zaman oradaki halife seçimiyle ilgili münakaşaya şahit oldular.⁴⁴ Hız. Ebu Bekir bazı sözler söyleyerek meseleye çözüm getirmiş ve havanın Muhacirler lehine

³⁹ Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail el-Eş'ari, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, thk:Muhammed Muhyiddin Abduhamid, Kahire, 1969, I, s. 39 vd.

⁴⁰ Mustafa Hilmi, *Nizamü'l-Hilafeti Fi'l-Fikri'l-İslami*, Beyrut, Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, 2004. s. 63.

⁴¹ Abdurrahman Altuntaş, *Kuranda Temel Siyasi Kavramlar*, Ankara, 2009 s. 149.

⁴² Muhammed Hamidullah. *İslam Müesseselerine Giriş. Çev; İhsan Süreyya Sırma*, İstanbul, 1992. s. 116.

⁴³ İbn Hişâm, II, s. 75., Taberî, Tarih, II, s. 368, Ayrıca Bkz., M. Ali Kapar, *İslam'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim Sistemi*, Beyan Yayınları, 1999. s. 40.

⁴⁴ İbn Sa'd, Ebu Abdullah Muhammed, (230/845)et- *Tabakatü'l-Kübra*, I-IX,tkd: İhsan Abbas, Daru Sadr, Beyrut, Trz. III, s. 178 vd.; İbnü'l-Esîr, Mecduddin b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdülvahid eş-Şeybani İzzuddin İbnü'l-Esir el- Cezeri, *el- Kamil fi't-tarih*, Beyrut, 1400 /1980. s. 220 vd. Kapar, *İslam'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim Sistemi*, s. 40.

dönmesine yardımcı olmuştu.⁴⁵ Bu olay içerisinde, Ensar'dan Zeyd b. Sabit Ensar'a: "Biliyor musunuz Allah'ın Resulü Muhâcirler'dendi, O'nun halîfesi de Muhâcirlerdendir. Bizler Allah'ın Resulü'nün Ensar'ı idik, şimdi O'nun Ensar'ı olduğumuz gibi halîfesinin de Ensar'ı olalım" şeklinde hitap etti ve ardından Hz. Ebu Bekir'in elini tutarak, "İşte sizin dostunuz budur" dedi ve ona biat etti.⁴⁶ Farklı kişilerin de benzer görüşleri dile getirdikleri ve etkili oldukları anlatılmaktadır.⁴⁷ Bu tartışma esnasında dile getirilen ve "İmamlar Kureyştendir"⁴⁸ şeklinde bir hükmün bu seçimle ilgili belirleyici olduğu iddiası önemli bir meseledir.

Buhârî'nin rivayet ettiğine göre Hz. Ömer, "Ebu Bekir, uzat elini ki sana biat edeyim" dedi. Hz. Ebu Bekir elini uzatınca ona biat etti ve ardından Ensar ve Muhâcir de Ebu Bekir'e biat ettiler. Bu tartışmaların sonucunda Hz. Ebu Bekir halife seçildi.⁴⁹ Hz. Ebu Bekir'e biat edilirken Hz. Ali'nin neden orada olmadığı konusunda ise rivayetler birbirinden farklıdır. Hz. Ali'nin, Peygamber'in vefatıyla birlikte evine kapandığı,⁵⁰ Peygamber'in teçhiz ve tekfini ile meşgul olduğu⁵¹, Fatıma'nın evinde Haşimoğulları ile birlikte toplanıp birlikte değerlendirme yaptığı⁵² anlatılmaktadır. Ali b. Ebî Tâlib'in, Ebu Bekir'e biat ettiği ne zaman konusunda değişik tarihler verilmektedir.⁵³ Biat ile ilgili olarak Medine'de, birinci grup, Sa'd b. Ubâde'nin hilafetini destekleyen Ensar, ikincisi, Ebu Bekir'in hilafetini kabul edenler, üçüncüsü ise, biat etmeyenlerdi. Ömer'in teklifini reddederek Fatıma'nın evine çekilen

⁴⁵ İbn Hişâm, IV, s. 310; Bkz. Hilafetin Kureyşliliği konusunda, M. Said Hatipoğlu, Hilafet'in Kureyşliliği, *A.Ü.İ.F. Dergisi*, Ankara, 1978, s. 142-156.

⁴⁶ Suyûtî, *Tarihu'l-Hulefâ*, s. 79.

⁴⁷ Geniş bilgi için Bkz: İhsan Arslan, Zekeriya Çelik, Üseyd B. Hudaýr'ın Dinî, Siyasî, İctimaî Ve Askerî Faaliyetleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 34.

⁴⁸ Hadîsin kaynakları ve geniş bir değerlendirmesi için bkz. Ali Bakkal, "Ebu Bekir'in Halife Seçilmesinde "İmamlar Kureyştendir" Hadîsinin Rolü Üzerine" *İstem*, Yıl:3, Sayı:6, 2005, s. 87 – 104.

⁴⁹ İbn İshak *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adlı eserinde yukarıda kompozise ettiğimiz; Hz. Ebu Bekir'in seçimi ile ilgili Sakife toplantısında yaşanan bu diyaloga detayları ile birlikte genişçe yer vermektedir. Bkz. İbn İshak Muhammed b. Yesar,(151/768) *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-II, s. 714-718, thk. Muhammed Hamidullah, Konya,1981.

Ayrıca bkz. Buhârî, *Hudûd*, 31.

⁵⁰ Ebu Bekir Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Arabî(543/1148), *el-Avâsum mine'l-Kavâsum*, thk, Muhibbüddîn el-Hatîb, Dimeşk 1412, s. 37.

⁵¹ el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-İsrâf*, Kahire 1938, s. 284.

⁵² el-Ya'kûbî, *Tarihu'l-Ya'kûbî*, II, s. 126; Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî İbn Abd Rabbîhi(328/939), *el-İkdu'l-Ferîd*, nşr. Mufîd Muhammed Kâmiha, I-IX, Beyrut 1987, IV, s. 260; İbn Ebî'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belağa*, VI, s. 11.

⁵³ İbn Kuteybe, *Kitâbü'l-İmâme ve's-Siyâse*, I, s. 20; Ebu Hasan Ali b. Muhammed Abdülkerim İbnü'l-Esîr(630/1233), *el-Kâmil fi't-Tarih*, nşr., Ebu'l-Fidâ Abdullâh Kâdi-Muhammed Yûsuf ed-Dekkâk, I-X, Beyrut 1987, II, s.14.

Haşimi grup, bir durum değerlendirmesi yapmak üzere bir araya gelmişti. İkinci gün Ebu Bekir, minberde biat alırken Ali b. Ebî Tâlib ve Zübeyr b. el-Avvam'ı görememiş, bunun üzerine Ömer'i Fatıma'nın evine göndermiş, işin tatsız bir noktaya ulaşacağını fark eden Ali ve Zübeyr, mescide gelerek böyle davranmalarının nedenini belirttikten sonra biat etmişlerdir.⁵⁴ Burada bütün Haşimiler de biat etmişlerdir.⁵⁵

Bu dönem için en önemli konu Hz. Ebu Bekir'e biat etmeyenler özellikle Hz. Fatıma, Sa'd b. Ubade gibi sahabenin önde gelen isimleri, Hz. Ali'nin geç biatı ve daha sonra biat edilmesi ki İslam dünyasında arkası kesilmeyecek tartışmaların açılmasına sebep olmuştur. Şii iddialara göre imamet Hz. Ali'nin hakkı idi. Haşimoğulları bu durumu çok iyi biliyordu, Kureyş'e karşı da bunun mücadelesini vermişlerdi.⁵⁶ Bu mesele İmamet tartışmaları çerçevesinde günümüzde dahi canlılığını korumaktadır.⁵⁷

Hz. Ömer'in halife seçilmesinde ise; Hz. Ebu Bekir kendisinden sonra kimin halife olması gerektiği konusunda şura ile istişare etmiştir. Bu şuradaki kişiler; Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydullah, Said b. Zeyd, Hz. Osman b. Affan, Useyd b. Hudayr gibi kimselerdi.⁵⁸ Bu süreçte de tartışmalar yaşanmış olsa da Hz. Ömer halife olarak göreve gelmiştir.

Hz. Ömer ise vefatından önce, kendisinden sonra bir veliaht bırakamayacağını belirterek, Hz. Osman'ın seçilmesinde yeni bir yöntem önermiş ve işi şûrâya bırakmıştı.⁵⁹ Bu seçim döneminde Hz. Ömer'in belirlediği şûra üyeleri kendi aralarında toplanmış, komisyona adaylıktan çekilerek Abdurrahman b. Avf başkanlık etmiştir. Üç gün sürecek istişareler ve Abdurrahman b. Avf'ın halk arasındaki görüşleri de esas alması sonucunda Hz. Osman'ın halife seçilmesine karar verilmiş ve süreç ilk olarak şûra'nın, sonrasında da halkın biat etmesiyle sonuçlanmıştır.

Hz. Osman'ın Medine dışından gelen muhalifler tarafından şehit edilmesi sonucunda Hz. Ali, muhaliflerin desteği ve Medine halkının bir kısmının biatı ile devlet başkanı olarak seçilmiştir. Hz. Ali'nin halife

⁵⁴ el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, II/267-268.

⁵⁵ İbn Kuteybe, *Kitâbü'l-İmâme ve's-Siyâse*, I//28.

⁵⁶ İbn Kuteybe, *Kitâbü'l-İmâme ve's-Siyâse*, I, s. 171-981.

⁵⁷ Geniş Bilgi İçin Bkz. Atalan, Mehmet, Hz. Muhammed'in Vefatından Sonraki Hilafet Tartışmaları, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/2,2004, s.55-68.

⁵⁸ Taberî, *Tarih*, IV, s. 51.

⁵⁹ Taberî, 1967, IV, s. 230; İbn Abdürabbih, (328/940), *el-İkdü'l-ferid*, thk, Ahmed Emîn ve dğr., I-VII, Kahire: (1948-1967) İbnü'l-Esîr, III, s. 68, Hilmi, *Nizamü'l-Hilafeti Fi'l-Fikri'l-İslami*, s. 64-66; Ayrıca bkz. Halil İbrahim Hançabay, Hz. Osman'ın Halife Seçilmesi, *Ekev Akademi Dergisi* Yıl: 18 Sayı: 58 (Kış 2014).

seçilmesinde Medine içerisinde tarafsız olanlar olduğu gibi, Medine dışında özellikle Şam'da yer alan Hz. Osman'ın taraftarlarından Hz. Muaviye ve Şam halkı ise ona biat etmemiştir. Ancak Hz. Ali'nin ifadesi ile Ebu Bekir, Ömer ve Osman'a biat edenler kendisine de biat etmişlerdir.⁶⁰

Hız. Muaviye, Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra Hz. Ali'ye Medinelilerin yaptığı biata karşı çıkmış; Hz. Ali de kendisinin Medinelilerce almış olduğu biatı yeterli görerek Hz. Muaviye'ye karşı mücadeleye başlamıştı.⁶¹ Kuvvetlerini toplayarak Muaviye'ye karşı yürüdü, Muaviye de Amr bin As ile birlikte onu Siffin denilen yerde karşıladı. Savaştan önce, Hz. Ali, yine Hz. Muaviye'ye elçiler göndererek kan dökülmeden işi tatlıya bağlamak istedi. Arada elçiler gidip geldi. Bu durum üç ay kadar sürdü.⁶²

Siffin savaşında taraflar işi hakemlere havale etmişler, ancak "Tahkim Olayı"nda, beklenen netice sağlanamayınca, Ali-Muaviye mücadelesi Hz. Ali'nin Kûfe'de Haricilerden Abdurrahman İbn Mülcem tarafından öldürülmesine kadar devam etmiştir.⁶³

Dört halife devrine baktığımız zaman otoritelerinin kaynağını seçimden almışlardı.⁶⁴ Yalnız burada meşruiyeti belirleyen seçim süreci ve biçimi değil, ümmetin mutabakatı anlamına gelen biat' in yapılmasıydı.⁶⁵ Bu dönemlerde halife daima biatle vazifeye başlamıştır.⁶⁶

İlk dört halife döneminde (632-661) halifenin tayin şekli farklı olmuştur. Fakat bütün halifelerin seçiminde ümmetin biati alınmıştır. Hilafete en uygun kişinin, ön seçim, atama ve seçici bir kurul tarafından seçilmesi ve ardından gelen kişilerin ve daha sonra da ümmetin biatinin alınması bir bakıma sistemin cumhuriyetçi olduğunu göstermektedir.⁶⁷ Hulefâ-i Râşid'în dönemi biat kelimesi artık siyasi anlamda da kullanılmaya başlanmıştır. Bu esnada halife seçilen kişiler halktan biat almayı bir meşruiyet zemini olarak görmüş, halkta halifenin meşruiyetini biat görüşü etrafında şekillendirmiştir. Özellikle Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali'nin halife seçilmeleri buna örnek olarak

⁶⁰ İbn Sa'd, *Tabakatü'l-Kübra*, III, s. 31-2; İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, III, s. 98; Hilmi, *Nizamü'l-Hilafeti Fi'l-Fikri'l-İslami*, s. 64-66.

⁶¹ A. Yılmaz Boyunağa, *Tebliğden Günümüze İslam Tarihi*, Akabe Biat Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 279.

⁶² Ya'kubi, s. 214-215; Taberî, V.158-159; İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muviye b. Ebi süfyan*, Ankara Okulu yay. 2001, s. 239.

⁶³ Kapar, *İslam'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim Sistemi*, s. 62.

⁶⁴ Ahmet Mümtaz, *İslami Siyaset Teorisi ve Sorunları*, trc: H. Sırçalı, İstanbul, 1997, s. 18.

⁶⁵ Mümtaz, *İslami Siyaset Teorisi ve Sorunları*, s. 18

⁶⁶ Kallek. "Biat", *DiA*, V, s. 121.

⁶⁷ J.Cavid İkbâl, "İslam'da Devlet Kavramı", *İslami Siyaset Teorisi ve Sorunları*. Çev: Halim Sırçancı, İstanbul, 1997. s. 64-65.

gösterilebilir.⁶⁸ Neticede biat, Hz. Peygamber'den sonra, İslâm devletlerinde idarecilerle halk arasında yapılan, seçim ve bağlılık karakteri taşıyan bir akit olarak devam etmiştir.⁶⁹

Bu dönemde İslam Mezhepleri Tarihi açısından Hz. Ebu Bekir'e yapılan biat, ona biat etmeyenlerin tutumu ve Hz. Ali ye yapılan biat sonrası gelişen olaylar çok önemli konulardır. Ehl-i Sünnet ve Şia'nın siyasal kuramlarında, onların izledikleri kişilere odaklanmış bir siyaset tarzının etkileri görülebilir. Teolojik fikirlerin tartışıldığı yerlerde bile gündeme, tarihî kişiler hakkında geliştirilen kanaatlerin varlığı hissedilebilir. Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın hilafete geçişlerini biata bağlı olarak icmâyla gerçekleştirdiğini öne süren Sünnî siyaset kuramının en temel kavramları, hilafet, icmâ ve biattır. Buna karşın, tarihsel sürecin meşruiyetle özdeşleştirilmesine her zaman karşı çıkan Şia'ya göre ise siyasetin dayanakları, imamet, velâyet ve ismettir.⁷⁰

Emeviler Döneminde Biat

Hz. Alinin Şehit edilip, Hz. Hasan'ın da iktidarı Muaviye'ye devretmesi ile sonuçlanan görüşmeler İslam Tarihinde Emeviler devleti diye isimlendirilen bir dönemin başlangıcı olmuştur. Hz. Hasan ve Hz. Muaviye 661 yılında Meskin'de bir araya gelerek anlaştılar. Hasan; Kur'an'a ve sünnete uyması, yandaşlarından intikam almaması şartlarını ve bir de; Muaviye'nin ölmesinden sonra halifeliğinin tekrar kendisine, eğer kendisi hayatta değil ise kardeşi Hüseyin'e geçmesi şartını öne sürmüştü. Muaviye kabul etti. Hasan, hicretin 41. yılında (41/661) Rebivüllevvel ve ya Cemazievvel ayında Muaviye'ye biat etti.⁷¹ Antlaşmadan sonra biat almak üzere Kufe'ye doğru yola çıkan Muaviye Nuhayle'de konakladı. Burada cuma namazını kıldırdıktan sonra bir konuşma yaptı.⁷² Daha Sonra Kufe'ye giden Muaviye orada halka hitap ettikten sonra minbere Hasan çıkarak O da bir hutbe irad etti.⁷³

⁶⁸ Mevdudi, Ebu'l-A'la, *el-Hilafetü ve'l-Mülk*, Kuveyt: Daru'l-Kalem, 1978, s. 90-98.

⁶⁹ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB, Ankara, 2004. s. 294.

⁷⁰ Hamid Enayat, *Modern Islamic Political Thought*, Hong Kong 1982, s. 22.

⁷¹ Halife, *Tarih*, 203; İbn Kuteybe, *el-Maarif*, 349.

⁷² Konuşmasında: "Vallahi ben sizinle namaz kılmanız, oruç tutmanız, zekat vermeniz ve haccetmeniz için savaşmadım. Ben sizinle sadece üzerinize emir olmak için savaşım. Siz istemerseniz de Allah bana bunu nasip etti" dedi.

⁷³ "Ey Irak halkı! Benim gönlüm sizden soğudu. Babam Ali'nin sağlığında bunca muhalefetler ettiniz, bir gün onu gamsız bırakmadınız. Nihayet babamı öldürdünüz. Bana da bunca zahmet verdiniz; üzerime hücum eylediniz; beni yaraladınız. Henüz yaram iyileşmedi. Malımı yağmaladınız. Ey Irak halkı! Eğer siz Ehli beyt'i peygambere eza kıldınızsa da Allah hiyanette

Hz. Ali'den sonra iktidara gelen Hz. Muâviye, kendinden önceki dönemlerde gerçekleştirilen biat anlayışını terk etmiş, bu kavramı kendi iktidarının kabul edilebilirliği ya da kendi şahsına itaatin gerekliliği⁷⁴ tarzında uygulamaya koymuştur. Bu doğrultuda o, ilk iş olarak Şam halkının kendisine biat etmesini sağlamıştır.

Hz. Muaviye'nin iktidarını sağlama aldıktan sonra kendisine en çok eleştirilerin yöneltildiği uygulamalarından biri de şüphesiz oğlu Yezid'i veliaht tayin ederek sağlığında onun adına biat almasıdır.⁷⁵

Emevi idarecilerinin kendi meşrûyetlerini topluma kabul ettirmek için yaptıkları uygulamalar, Muâviye'ye karşı kimsenin mücadele etmemesi ve ona teslim olunması gerektiğini ifade ediyordu.⁷⁶ Hz. Muaviye'nin 60/680 yılında vefatından sonra yerine geçen Yezid'in yaptığı ilk iş Medine Valisi Velid b. Utbe'ye mektup yazarak halifenin öldüğü diğer insanlar tarafından duyulmadan Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Ömer'in biat etmelerinin sağlanması idi.⁷⁷ Nitekim Yezid'e biatı reddeden Hüseyin b. Ali önce Hz. Peygamberin kabrini ziyaret edip buradaki ifadelerinde kendisinden zorla biat etmesi gerektiğini istendiğini dile getirip ve Mekke'ye döndü.⁷⁸ Daha sonraki süreçte Müslim b. Akil Hüseyin b. Ali adına biat aldı.⁷⁹ Burada çeşitli sayılar verilmekle birlikte Hüseyin b. Ali'ye biat edildiği rivayet edilmektedir.⁸⁰ Faaliyetlerden haberdar olan Yezid Kufede olanları engellemek için görevlendirdiği Ubeydullah b. Ziyad'ın faaliyetleri neticesinde Kufeliler Hüseyin b. Ali'ye olan biatı bozup Yezid'e biat ederler.⁸¹

Hüseyin b. Ali'nin Kerbela'da şehit edilmesinden sonra Muhtar es-Sakafi'nin başlatmış olduğu hareket Emeviler dönemi biat uygulamaları ve Hz. Ali taraftarlarının biat konusunda ısrarcı oldukları görülmektedir. Kufede Tevvabun hareketinin gerçekleştiği zemin üzerinde ortaya çıkan Muhtar es-Sakafi hareketi biat için de önemli olan gelişmeleri içinde barındırmaktadır.

bizimle sizin aranızda hakim ve kafidir. Şu halde ben Muaviye'ye biat ettim. Sizin biatınızdan bizar oldum." Bkz. İbnü'l-Esîr, *Tarih*, III, 414.

⁷⁴ İbn-i kesir, *el bidaye ve'n nihaye*, Beyrut 1978. III, s.21; Zehebi, *El ilamu bi'l vefayati'l-islam*, Beyrut 1993. s.34. Suyuti. *Tarih*. s. 196.

⁷⁵ Taberi, V s. 20-24.

⁷⁶ Özkan, *Emevî İktidarının İşleyişinde Biat Kavramına Yüklenen Anlam ve Biatın Fonksiyonu*, s. 117.

⁷⁷ Yakubi, II, s. 241, Taberi, V, s. 338.

⁷⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, III, s.280, Taberi, V, s.403.

⁷⁹ Taberi V, s.348.

⁸⁰ Taberi V, s.355.

⁸¹ Taberi V, s.347.

Muhtar Kufede biat alarak çeşitli faaliyetlerde bulunur.⁸² Bu faaliyetlerden biri de şüphesiz kendisinin Muhammed b. El-Hanefiyye adına hareket ettiği yönündeki telkinleridir. Hz. Hüseyin'in kanını talep için yola çıkan Muhtar hareketinde başarılı olamaz ama Abbasi hareketine de ciddi zemin hazırlamış olur.⁸³ Bu arada Muhammed b. El Hanefiyye'nin hem Yezid'e, hem de Abdülmelik'e ölmeden önce biat ettiği de bize ulaşan rivayetler arasındadır.⁸⁴ Muhammed b. El-Hanefiyye'nin Abdülmelik b. Mervan'a boyun eğdiği ve biat ettiği için ceza olarak Radva dağına konulduğu iddia edilmiştir.⁸⁵

Bu dönem için başka bir örnekte Zeyd b. Ali'ye, Hişam b. Abdülmelik zamanında Küfe'de biat edilmesi olayıdır. Küfe emiri Yusuf b. Ömer es-Sekaffiydi. Zeyd b. Ali, Ali b. Ebi Talib'i Resulullahın (s.a.v.) diğer ashabından üstün görüyor, Ebu Bekir ve Ömer'i dost kabul ediyor ve zalim imama karşı ayaklanmayı caiz sayıyordu. O, Küfe'de kendisine biat eden taraftarlarının huzuruna çıktığında, onlardan bazılarının Ebu Bekir ve Ömer'e sövdüklerini gördüğü nakledilmektedir.⁸⁶

Harici fırkalarla ilgili olarak ta bu dönemde Biat ile ilgili çeşitli örnekler vermek mümkündür. İlk ayrıldıklarında Haricilerin emiri Abdullah b. el-Kevva, savaş emirleri Şebes b. Rib'i idi. Sonra 37 senesinin Şevval'inin bitişiye on gün kala Abdullah b. Vehb er-Rasibi'ye biat ettiler.⁸⁷ Daha sonraki süreçte Necde b. Amir el-Hanefi, bir grup insanla birlikte Yemame'den çıkıp Ezarika'ya katılmak için yola koyulduktan sonra Onları, Nafi'in ordusundan bir grup karşıladı. Ona ve beraberindekilere, Nafi'in ortaya atmış olduğu meseleleri anlattıktan sonra kendilerinin bu yüzden ondan ayrılarak tamamen uzaklaştıklarını söylediler. Bu esnada kendilerine Necde'yi emir seçip, biat ettiler.⁸⁸ Akabinde aralarında çıkan ihtilaf sebebiyle Ebu Fudeyk ona saldırdı ve onu öldürdü. Onun ölümünden sonra Ebu Fudeyk'e biat edildi. Ancak Necde'nin taraftarları Ebu Fudeyk'in hilafetini kabul etmediler; Necde'yi dost kabul ederek Ebu Fudeyk'ten ayrıldılar. Ebu Fudeyk, Necde'nin, valisi olan Atiyye b. el-Esved'e, Necde'nin bir sapkınlığını gördüğünü, bu yüzden onu

⁸² Taberi, VI, s.32.

⁸³ Hareketin geniş bir değerlendirmesi için bkz: *Hasan Onat, Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Ankara, 1993, s. 93-114.

⁸⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, V, s.101-111.

⁸⁵ Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail el-Eş'ari, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, Çeviri: Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın, İstanbul, 2005. s. 82.

⁸⁶ Eş'ari, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, s. 83.

⁸⁷ Eş'ari, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, s. 133.

⁸⁸ Eş'ari, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, s. 105.

öldürdüğünü ve kendisinin hilafete ondan daha layık olduğunu anlatan bir mektup yazdı. Bunun üzerine Atiyye, Ebu Fudeyk'e kendisinden önce olana biat edilmesini yazdı. Ebu Fudeyk bunu kabul etmedi. Her ikisi de görüş ayrılığına düşerek birbirlerini terk ettiler.⁸⁹ Yine haricilerden Ubeyde b. Hilal el-Yeşkuri ki (77/696) Ezarika'nın reislerinden şair ve hatip bir kişidir. Ezarika kendisine biat etmek isteyince kabul etmemiş, Katari b. el-Fucae'ye biat etmelerini istemiştir. Kendisi de bir müddet Katari'nin yanında bulunmuştur. Ezarika ile aralarında ihtilaf çıkınca onlardan ayrılmış ve Taberistan'daki Kumis'e gitmiştir. Haccac'ın komutanı Süfyan b. el-Ebred Komutasındaki ordu tarafından yakalanarak öldürülmüştür.⁹⁰

Emevilerin biat meselesine önem vermelerinin diğer bir nedeni ise, yukarıda örneklerini vermeye çalıştığımız dönemin siyasi ve fikri oluşumların uygulamaları idi. Emeviler, seleflerinden farklı olarak şûrâ ile devlet başkanını seçme uygulaması yerine Arap örfüne de aykırı olan veliahtlık sistemini getirmişlerdir. Böylece onlar, halkın içerisinde etkili ve baskın olan grupların tepkisini azaltmak ve veliaht olarak atanan kişiyi de meşru kabul ettirmek için ona biat edilmesini şart koşmuşlardır. Tüm halkın tek tek biatını alamayacağını bilen Emevi idarecileri, valileri buldukları bölgelerde kendilerine biat alınması için görevlendirmişlerdir.⁹¹

İktidarın, şûra prensibine göre oluştuğunu ve dolayısıyla da şer'î bir nitelik kazandığını göstermeye dönük bu uygulama, sonuçta mevcut iktidarı ve saltanatvârî yönetim şeklini meşrû göstermeyi amaçladığından, biat kavramına ne denli ciddi bir fonksiyon yüklendiğini göstermesi bakımından önemlidir.⁹²

Hulefâ-i Râşidîn dönemi halifelerinin biat aldıkları yerler, her zaman mescitler olmuş ve sonrasında da minberden yapılan konuşmalarla ilan edilmiştir. Burada onlar Kur'ân ve Sünnete uygun hareket edeceklerini ifade ederek, yönetim esnasında dikkat edecekleri hususları genel olarak biat edenlere arz ediyorlardı. Bu açıklamalar mevcut hukuk kurallarını uygularken uyacakları kaynakları belirtme şeklinden öteye geçmemiştir. Emevî idarecileri ise halifeliği yapma hususunda biatı törene çevirerek ve maksadını

⁸⁹ el-Bağdâdî, Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed (429/1037), *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, TDV., Yay., II. Baskı, Ankara 2001., s. 88-90.

⁹⁰ Bkz. Cahız, *el-Beyan*, I, s. 326; Taberî, *Tarih*, V, s. 471, 565, 614, 617-18; İbnu'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, IV, s. 18.

⁹¹ Hilmi, *Nizamü'l-Hilafeti Fî'l-Fikri'l-İslami*, s. 104-110.

⁹² Mevdudi, *el-Hilafetü ve'l-Mülk*, s. 99-105.

değiştirerek, siyasal olanı dinle ilişkilendirmeye, mevcut siyasal yapıya ontolojik bir nitelik kazandırmaya ve bu yolla iktidarı yasallaştırmaya çalışmışlardır.⁹³ Emeviler döneminde yapılan biat merasimleriyle yeni bir halife seçmekten ziyade halife olarak atanan kişiye bağlılık bildirilmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede icra edilen biat merasimlerini, atanan halîfeyi kabullenme ve ona kayıtsız şartsız itaat etmeye söz verme şeklinde anlaşılmalıdır. Dolayısıyla Emevîler'de biat diğer farklı grupların da önem verdiği bir uygulama olduğu için çok önemli idi.

Hız. Ebu Bekir'den itibaren her halife değiştiğinde biate başvurulurdu. Ancak Emeviler döneminde veliaht tayini esasına geçildiğinden biatin bağlılık sunma anlamı ağır basmaktadır. Biat için çeşitli törenler düzenlenmiştir; bu törenlerin özellikle Endülüs Emevi Devleti'nde önemli bir yer tuttuğu ve günlerce sürdüğü bilinmektedir.⁹⁴

Sonuç olarak Emevîlerde biatin birinci ve en önemli fonksiyonu, iktidarı meşrulaştırmaktı. İkincisi ise söz konusu meşruiyet referans alınarak iktidar karşıtı eylemleri ya da biatı bozanları en ağır şekilde cezalandırmaya meşruiyet sağlayarak biata bağlayıcı bir nitelik kazandırmaktı.⁹⁵

Abbasilerde Biat

Abbasî hilâfeti, Emeviler' e karşı yürütülen ihtilâlin önderi İmam Muhammed b. Ali'nin oğlu Ebu'l Abbas Abdullah'a biat edilmesiyle başlamıştır. Hilâfet merkezini Küfe' den Haşimiye 'ye, oradan da Enbar'a nakleden Ebu'l Abbas ölünce (136/754) yerine kardeşi Ebu Cafer el-Mansur halife oldu. Birçok bakımdan Abbasî hanedanının gerçek kurucusu sayılan Mansur Bağdat şehrini tesis ederek hilâfet merkezini buraya nakletti.

Emeviler dönemine olan isyan hareketleri bu dönemde de devam etmiştir. Muhammed b. Abdillab b. El-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebi Talib, Medine'de isyan etti. Ona, Medine'den uzak bölgelerde biat edilmişti. Ebu Cafer el-Mansür, İsa b. Musa ve Humeyd b. Kahtabe'yi ona gönderdi. Muhammed ile savaştı, sonunda öldürdü. Babası, Abdullah b. el-Hasan b. el-Hasan ile Ali b. el-Hasan b. el-Hasan ayaklar altında öldü. Bu savaş yüzünden ailesinden pek çok adam öldürüldü. Muhammed b. Abdillab, kardeşi İdris b. Abdillab'ı oğlunun Mağrib'deki ülkesine gönderdi.⁹⁶

⁹³ Mevdudi, *el-Hilafetü ve'l-Mülk*, s. 130-138.

⁹⁴ Bkz. Kallek, "Biat", *DİA*, V, s. 123-124.

⁹⁵ Özkan, *Emevî İktidarının İşleyişinde Biat Kavramına Yüklenen Anlam ve Biatın Fonksiyonu*, s.125.

⁹⁶ Eş'ari, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, s. 94.

Abbasîler de Emeviler gibi saltanat sistemini korumuşlardır. Fakat ümmet içinde kötü bir intiba bırakmış olan Emevi hilâfetinin alternatifi olma avantajını iyi kullanmışlar ve Hz. Peygamber'e nesep itibarıyla yakınlığı da meşruiyetleri için temel gerekçe yapmışlardır. Meselâ Me' Mun kendisine veliâht olarak hanedan dışından birini, Ehli beyt soyundan Ali er-Rıza'yı tayin etmişse de bu değişiklik hanedan içinde tepkiyle karşılanmış, onun yerine Me' Mun'un amcası İbrahim b. Mehdiye biat edilmiştir. Ali er-Rıza'nın Ölümü, Me' Mun' un da tekrar duruma el koymasıyla bu teşebbüs sonuca ulaşamamıştır.⁹⁷

Emeviler devrindeki gelişmelerin ardından Abbasîler devrinde halife mutlak bir hükümdar, halifelik de verasete dayalı bir hükümdarlık şeklinde devam etti. Veliâhtlık müessesesi de pratikte halifeliği Abbasî ailesinin elinde tutabilmek gayesiyle muhafaza edildi. Halifenin kudret ve kuvvetinin kaynağı ilâhî bir temele dayanıyordu. Abbasî halifeleri artık "Halîfetü Resûlillâh" yerine "Halîfetullah" ve "Zıllullah fi'l-arz" unvanlarını taşımaya başlamışlardı. Hulefâyî Râşidîn ve Emevî halifelerine adlarıyla hitap edilir ve huzurlarına rahatlıkla girilirken. Abbasî halifeleri bir saray hiyerarşisinin teşrifata ve debdebesiyle halktan ayrılmışlardı. Halife nazârî olarak şeriatın bütün hükümlerine uymak mecburiyetinde olmakla birlikte uygulamada hiç de böyle değildi. Hilâfet düzenli askerî kuvvetlere dayanıyor ve iktidarını ücretli bürokrasi ile yürütüyordu.⁹⁸

Abbasî sınırları içinde merkezî otoritenin zayıflaması sebebiyle çeşitli zamanlarda birçok devlet ortaya çıkmışsa da bunlar hilâfetin manevî otoritesini kabul etmişlerdir. Bir hükümdarın hâkimiyetinin meşruiyet kazanması için halife tarafından resmen tanınması gerekiyordu. Halife bir hükümdara yeni bir mülk edinme yetkisini verirse bunun halk üzerinde ve o yerin zaptında rolü büyük oluyordu. Bundan dolayı hükümdarlar halife ile olan ilişkilerine büyük önem veriyor ve kendilerini onun hizmetinde sayıyorlardı.

Bu anlamda İdris b. El-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebi Talib (177/793) İdrisiler (789- 793) hanedanının kurucusudur. Babası Abbasilerin kuruluş döneminde Medine'deki Ehl-i Beyt mensuplarının reisiydi. O, Abbasiler'e yapılan biatın geçerli olmadığını ve Abbasiler tarafından öldürülen ağabeyi Muhammed en-Nefsü'z-Zekiyye'nin hilafeti kendisine vasiyet ettiğini ileri

⁹⁷ Casim Avcı, "Hilafet", DİA, 17 s. 539-546.

⁹⁸ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler", DİA, , I. s.32.

sürüyordu. Mağrib'te davasını anlatmak için Berberi reisleri ile ilişki kurdu. Berberiler tarafından iyi karşılanan İdris, 172/789 yılında İdrisiler hanedanını kurmuştu.⁹⁹

Abbâsî Halifesi Emîn veliaht seçilip kendisi için biat alındığında henüz beş yaşındaydı. Genelde tek bir kişi veliaht tayin edilmekle birlikte sıralı olarak birkaç kişinin tayin edildiği de olurdu. Nitekim Hârûnürreşîd, oğulları Emîn ile Me'mûn'u ardarda halife olmak üzere veliaht tayin etmiş, diğer oğlu Kâsım'ın veliahtlığını ise Me'mûn'un tasvibine bırakmıştır.

Abbâsiler döneminde de, Emevilerde olduğu gibi biat merasiminin çeşitli bölgelerin ve kabilelerin temsilcileri başta olmak üzere çok sayıda kişinin katılımıyla gerçekleştiği bilinmektedir. Özellikle siyasî problemlerin fazla olduğu dönemlerde halifelere imkân nisbetinde çok kimsenin biat etmesine özen gösterilmiştir. Abdullah b. Zübeyr'in bertaraf edilmesinden sonra Kûfe'de Abdümelik b. Mervân'a yapılan biat merasimine temsilcileri vasıtasıyla katılan kabileler kaynaklarda teker teker sayılmaktadır. Genellikle biata ilk önce devlet büyükleri başlar, onları hiyerarşik sıraya göre diğer makam sahipleri takip ederdi. Abbâsiler'deki biat merasimlerinde protokolün başında vezirler, askerler, serdarlar ve Bağdat kadıları gelirdi.

Sivil halktan da ulemâ ve ileri gelenler hazır bulunurdu. Bu merasimlerin çoğunda ordu kâtibi biat edenlerin yemin törenlerini düzenler ve herkesi ismen davet ederek yemin verdirirdi. Biat merasiminin tamamlanmasından sonra halifeye birtakım lakaplar arz edilir, o da bunlardan birini seçerdi. Merkezde biat alan halife diğer bölge emîr ve vezirlerine yazı gönderip kendi adına biat almalarını bildirirdi. Aynı şey veliahtlık için de söz konusu idi.

Biat usulü her zaman ve her yerde aynı olmamış, bazen çok sade bir merasimle yetinilirken bazen da debdebeli törenler düzenlenmiştir. Emevî ve Abbâsî halifelerinin resmî törenlerle biat alarak hilâfet saraylarına girdikleri tarih kaynaklarının incelenmesinden anlaşılmaktadır.¹⁰⁰

Endülüs Emevî Devleti'nde biat merasimlerinin önemli bir yer tuttuğu ve günlerce sürdüğü bilinmektedir. Fâtımîler'de de biat uygulaması vardır. Ancak Fâtımîler'de devlet başkanının seçimle gelmesi söz konusu olmadığından biat tamamen bağlılık anlamını taşımaktadır. Tarihî seyir içinde biat törenleri sırasında teklif edilen yeminler esas itibarıyla aynı olmakla

⁹⁹ Bkz. Yakûbi, *Tarih*, II, s. 405; İbn Sa'd, *Tabakatü'l-Kübra*, V, s. 442; İbnu'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, V, s. 268-493; İbn Haldûn, *Tarih*, I, s.31 -35.

¹⁰⁰ Kallek, "Biat", *DİA*, V, s. 121.

birlikte kullanılan ifadeler ve teferruat bakımından farklılık arz etmiştir. Nitekim Haccâc'ın başlattığı yeminli biat merasimlerinde yemininden dönenin karısının boş, kölelerinin âzat, malının sadaka olacağı ve üzerine hac terettüp edeceği belirtilmiştir.

İlk önceleri birkaç kelimeden ibaret ve sözlü olan yeminler daha sonra yapılan birtakım değişiklik ve ilâvelerle uzadıkça uzamış ve yazılıp ezberlenmeye başlanmıştır. Öyle ki Mısır Abbâsî Halifesi Hâkim-Billâh'a yapılan biat yemininin metni dört sayfaya ulaşmıştı. Her şeyin şekil şartlarına bağlandığı Fâtımîler döneminde de biat yazıları kompozisyon kaidelerine varıncaya kadar en ince ayrıntılarıyla belirlenmişti. Biat merasimlerinde Emevîler döneminin başlangıcından itibaren "biat resmi" veya "biat hakkı" uygulaması ile de karşılaşılmaktadır.

Biat alan halifenin, başta askerler ve devlet ricâli olmak üzere çeşitli kesimlere ulûfe dağıtmasından ibaret olan bu uygulama Abbâsîler'in son dönemlerinde askerî ayaklanmalara yol açacak kadar kontrol dışına çıkabilmiştir. Nitekim babası hiçbir şey bırakmadığından biat resmi veremeyen Kaim Biemrillâh'a karşı isyan başlatılmış, ancak Melik Celâlüddeve'nin onun yerine 3000 dinar gibi külliyetli bir miktar dağıtması üzerine fitne önlenebilmiştir. Yine biatları için câize isteyerek Muktedir Billâh'a karşı isyan eden askerlerden bir grup öldürülmüştür.¹⁰¹

Emevilerden sonra Abbasi devleti de hilafeti bir saltanat sistemine çevirmiş ve hanedanın içinden olmak suretiyle hilafet sistemini uygulamış ve bu şekilde biat almışlardır. Peygamber zamanında biat uygulaması ne kadar gönüllü olarak yapılıyor ve biat edilene tabii olmayı, uymayı ifade ediyor ise kaynaklardan okuduğumuz bilgiler kadarıyla diyebiliriz ki bu durum Emevi ve Abbasi devrinde kendi hâkimiyetlerini onamak için yapılıyordu. Kendi meşruiyetini ve hükümdarlığını duyurmak için yapılıyor ve çoğu zaman gönüllü değil zorla biat alınıyordu. Tarihsel sürecin bu kısmına baktığımız zaman biat hilafeti devir alan bütün İslam devletlerinde önem arz etmiştir. İslam Mezhepleri açısından her mezhep mensubunun öncelikle biat konusunda titiz olduğunu söylemek mümkündür.

İslam Mezheplerinde Biat Algısı

Mezheplerin biat konusundaki yaklaşımları, onların devlet başkanı kim olacak sorusuyla yakından alakalıdır. Devlet başkanı olacak kişi ve

¹⁰¹ Kallek, "Biat", DİA, V, s. 121-124.

taşıyacağı özellikler, mezheplere göre değişiklik göstermektedir¹⁰². Bu noktada biat anlayışını da halife seçimine bakış açısında olduğu gibi nassa dayandırılanlar (Şiiler), halka bırakanlar (Hariciler) ve terkipçi yaklaşanlar (Ehl-i sünnet) şeklinde üç ana noktada toplamak mümkündür.¹⁰³

Şii fırkalardan olan Süleymaniyye fırkasının kurucusu Zurkan'ın, Süleyman b. Cerir'den naklettiğine göre o, Ebu Bekir ve Ömer'e biat edilmesinin hata olduğunu, bu ikisinin tevil yönünden fık ismini hak etmediklerini; ümmetin, o ikisine biat etmekle daha iyi olanı terk ettiklerini iddia ediyordu. Süleyman b. Cerir, Ali'yi Osman'dan önde kabul eder ve kendisinden intikam alınan olaylar hakkında onu kadir sayar. O, Ali b. Ebi Talib'in dalalette olmadığını kendi yanında sabit olduğunu, onun dalalette olduğuna dair adil bir belgenin bulunmadığını; bu ince meseleyi avamın bilmesi gerekmediğini iddia eder. Çünkü bu ince mesele, kendisine sahih rivayetler yoluyla ulaşan kimseye vaciptir.¹⁰⁴

Diğer bir Şii fırka Eş'arinin tasnifinde Zeydiyye'den üçüncü fırka, Hasan b. Salih b. Hayy'in ve Kesiru'n-Nevva'nın taraftarları olan Betriyye'dir. Bunlar, Ali'nin, Resulullahtan (s.a.v.) sonra insanların en üstünü ve imamete en layık kişi olduğunu iddia ederler. Onlara göre Ebu Bekir ve Ömer'e biat hata değildir; çünkü Ali, bunu o ikisine bırakmıştır. Betriyye mensupları, Ali'nin imametini, kendisine biat edildiği zaman geçerli görürler.¹⁰⁵ Hüseyin b. Ali b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebi Talib isyan etti. Fahh'ta bir araya geldiler ve insanlar ona biat etti.¹⁰⁶

Şii anlayışa göre, teorik hayatta imamı seçme ona oy verme anlamında biat etme kavramı yoktur. Onlara göre imamet Hz. Ali ve onun soyunun bir hakkı idi. Onlar bu hakkı kanıtlamak için gerek akli gerekse nakli deliller ileri sürmüşlerdir.¹⁰⁷

¹⁰² Mevdudi, *el-Hilafetü ve'l-Mülk*, s. 140-146.

¹⁰³ Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Ankara 2001, s.99 vd.

¹⁰⁴ Krş. Nevbahti, *Fırahü's-Şia*, s. 58; Bağdadi, *el-Fark*, s. 32.

¹⁰⁵ Krş. Nevbahti, *Fıraku's-Şia*, s. 57; Bağdadi, *el-Fark*, s. 33-34; Isferaini, *et-Tabsir*, s. 17; Şehristani, *el-Milel*, I, s. 61 -62.

¹⁰⁶ Eş'ari, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, s. 96.

¹⁰⁷ en-Nevbahtî, Ebû Muhammed Hasan b. Mûsâ(300/912), *Fıraku's-Şia*, İstanbul 1931, s. 19; Şeyh Sadûk, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Babeveyh el-Kummî(381/991), *Şii İmâmiyye'nin İnanç Esasları*, Çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, Ankara 1978, s. 104; el-Kuleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb b. İshâk(329/940), *Usûl mine'l-Kâfi*, I-II, Tahran 1389., I, s. 286; Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh İbnü'l-Muallim Muhammed b. Muhammed b. enNumân el-Ukberî el-Bağdadi(413/1022), *Evâilu'l-Makâlât fi'l-Mezâhibi'l-Muhtârât*, nşr., Hibetuddîn eş-Şehristânî, Tebriz 1364, s. 33; Nasiruddin Muhammed b. Muhammed b. Hasan et-Tûsî(672/1274), *"İmâmet Risâlesi"*, Çev. Hasan Onat, XXXV (1996), 179-191, 187. Hasan Onat, "Şii İmâmet

Şii inancında imam, Allah tarafından seçilir, belirlenir ve atanır. İmama ve ümmete düşen görev ise bunu kabullenmek ve itaat etmektir. Bu anlayışa göre imamet, nübüvvetin bir devamı niteliğinde olup, peygambere iman edildiği gibi, imamın imametine de iman etmek gerekmektedir. Bu sebeple Şia'da İmamın aday olma şartı olmadığı gibi, doğal olarak seçilme şartı da yoktur.¹⁰⁸ İmamın, toplumun seçimine bırakılamayacak kadar önemli olduğunu iddia eden Şia, bu görüşü ile ümmete güvenmediğini de ortaya koymaktadır.¹⁰⁹

Sıffin savaşında(657) Muaviye'ye karşı Hz. Ali'nin saflarında savaşıp Hakem olayının ardından ayrılan Müslümanların oluşturduğu Hariciler, kendilerine ait yönetim ve siyaset teorisi geliştirdiler. Hariciler, Şia'nın imamın Nass ve tayin yoluyla belirleneceği şeklindeki inancının aksine, devletin başına geçecek kişinin, ümmetin seçimine bırakıldığını savunmaktaydı. Halifenin en layık kimseler arasından seçilmesi gerektiği fikrini taşıyan Hariciler, halkın etkinliğine dayalı bir siyaset anlayışını savunmuşlardır. Onlara göre İmam olmak için soy sop meselesinin önemi yoktu. Müslüman ve ehliyetli olan herkes, ümmetin seçimi ile Müslümanların başına gelebilir. Onların bu düşünceleri Cumhuriyetçi ve demokratik(çoğulcu) bir özellik taşımakta idi.¹¹⁰ Haricilerin bu şekilde düşünmelerinde Kureyş aristokrasisine karşı duyulan tepkinin etkili olduğu söylenebilir.¹¹¹ Hariciler, bu açıdan bakıldığında seçim fikrinin hararetli savunucuları olmuştur. Ancak Haricilerin imamet konusundaki fikirlerinin diğer İslam fırkalarını etkilemesi gerekirken, sosyal meselelerdeki bağnaz yaklaşımları, öteki fırkaların tepkisine yol açmıştır. Haricilerin yönetim hakkındaki görüşlerinin ümmetin çoğunluğu tarafından kabul edilmeyişinin asıl nedeni, zamanın siyasi kültür ortamının böyle bir anlayışa müsait olmamasıdır.¹¹² Şia ve Haricilerin devlet başkanlığı açısından durumları değerlendirildiğinde, Şia dini kişiliği olan şahsın otorite olduğu bir yapılanmayı vurgularken, hariciler İslam ümmetinin merkezde olduğu bir anlayışı temsil ediyordu.

Sünni inanca göre ise halife, mutlaka bulunmalıdır ancak yöneticini tespit edilmesi ve devletin şeklinin nasıl olacağı ile ilgili nass yoktur. Ancak

Nazariyesi", AÜİFD., XXXII (1992), 89-110;Metin Bozan, *İmamiyye'nin İmamet Nazariyesi'nin Teşekkül Süreci*, Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE., Ankara 2004.

¹⁰⁸ Süleyman Uludağ, *İslam Siyaset ilişkisi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1998, s. 9.

¹⁰⁹ Hilmi, *Nizamü'l-Hilafeti Fi'l-Fikri'l-İslami*, s. 411-415; Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, s.101.

¹¹⁰ Hilmi, *Nizamü'l-Hilafeti Fi'l-Fikri'l-İslami*, s. 138.

¹¹¹ Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, s. 107.

¹¹² Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, s. 109.

Hz. Peygamberin hastalığı sırasında meydana gelen olayları öne sürmesi ve bunu Şii düşüncedeki gibi halifelik için yorumlaması, Ehl-i sünnet açısından olayı karışık hale getirmiştir.¹¹³ Bununla birlikte Sünni anlayışa göre devletin varlığı mutlak anlamda zorunlu olmayıp, sem'an zorunludur. Bu ise şu anlama gelmektedir: Devlet aklen zorunlu değil, tarihi, sosyal ve siyasi bir zorunluluktur. Toplum hayatındaki deney ve gözlemler devletin sosyal yönden zorunluluğunu ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in vefatından sonraki sahabenin halife seçilmesi mevzuunu da bu noktadan görmemiz gerekmektedir. Zira vefatı sonrasında Müslümanların ilk sordukları soru, devlet başkanı kim olacak idi. Bu ise sahabenin peygamberden sonra bir kişinin devlet başkanı olmasını zorunlu olarak gördüklerini göstermektedir. Ancak bu kişinin kim olacağı konusunda çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bunun yanında hiçbir kimse bir devlet başkanına gerek yoktur dememiştir. O halde devletin gerekliliği konusunda sahabenin icması vardır. Bu ise bize bu konuda her hangi bir ayet veya hadisin olmadığını göstermektedir. Şayet Nass bulunsa idi, sahabe ona göre hareket eder ve icmaya gerek duymazdı. Sahabenin halife seçmesi bu noktada dini bir seçim değil, sosyal ve siyasi bir olaydır.¹¹⁴ Ehl-i sünnetin bu düşüncesi, Haricilerin seçim mantığından farklıdır. Zira İslam dünyasında hiçbir zaman yöneticiyi halk seçmemiştir. Ehl-i sünnete göre Kur'an ve Hadis'te böyle bir hüküm yoktur. Fakat halifenin biat ile seçilmesi uygun görülmüştür. Hz. Ebu Bekir bu usulle başkan olmuştu. Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'in tayini ile-veliahd usulü-halife olmuştur. Hz. Osman, şura metodu ile halife seçilmiştir. Bu usullerden her biri meşru ve mümkün kabul edilmiş, yeni usuller tespit ederek seçim yapmak hususunda da Müslümanlar serbest bırakılmıştır.¹¹⁵

İbn Haldun, "Sahabenin 'Hz. Peygamber, Ebu Bekir'i dinimiz konusunda bize uygun buldu, biz onu neden dünyamız konusunda uygun bulmayalım' şeklindeki hükmüne kıyas ederek Ebu Bekir'in halifeliği için bir kanıt ileri sürmeleri, bu konuda herhangi bir vasiyetin ulunmadığının delilidir" derken Şii düşüncesindeki Nass ile tayinin olamayacağını ifade etmekteydi.¹¹⁶

Değerlendirme

Biat kavramı İslam'dan önce Arap toplumunda da kullanılan bir kavramdır. Yönetici seçme ve seçilen yöneticiye bağlı olma anlamında

¹¹³ Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, s. 109.

¹¹⁴ Uludağ, *İslam Siyaset ilişkisi*, s. 10.

¹¹⁵ Hilmi, *Nizamü'l-Hilafeti Fi'l-Fikri'l-İslami*, s. 308-310.

¹¹⁶ Musa, Naim Hüdhüd Hüseyin, *Fıkhu'l-Allame İbn Haldun fi'l-hilafet ve'l-İmame*, Nablus 2012.

kullanılan bu kavram İslam ile birlikte daha da önemli hale gelmiştir. Hz. Peygamber döneminde yönetici seçme işlemi dışında çeşitli sebeplerle biat alınmıştır. Hz. Peygamberden sonra biat yönetici seçme, ona bağlı kalma ve otorite olarak tanıma anlamlarını kapsar şekilde algılanmıştır. Dört halifenin her biri farklı şekillerde seçilmekle birlikte biat tartışmaları tarihi süreçte büyük anlam kazanmıştır. Hz. Peygamber'in vefatını müteakip biat kelimesinin anlamının farklılaştığı ayrıca usulünün de değiştiği görülür. Zira İslam toplumu artık yeterince gelişmiş, karşısında şirk tehlikesi kalmamıştı. Artık biat Arap kültüründeki anlamların yanında farklı anlamlara da gelmeye başlamıştır.

Hulefâ-i Râşidîn döneminde biat, Hz. Peygamber zamanındaki kullanımından farklı olarak, "halifeyi seçme ve seçilene itaat etme" anlamında siyasî bir içerik kazanmıştır. Söz konusu dönemde biata yüklenen bu anlamın pratikteki yansıması ise Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye halkın biatı neticesinde halife olarak biat etmesidir. Böylece Hz. Peygamber döneminde Peygamber ve dinin temel ilkelerine 'bağlılık bildirme' anlamına gelen biat dört halife dönemiyle birlikte siyasi bir içerik kazanmaya ve "halifeyi hür irade ile seçme ve seçilmiş lidere belli şartlar dâhilinde itaat etmeye söz verme bağlamında kullanılmaya başlanmıştır."¹¹⁷

Emeviler döneminde yapılan biat ile ilgili tartışmalar durum itibari ile farklılık gösterir. Peygamber döneminde "dinî bağlılık" anlamında kullanılan biat anlayışı, Hulefa-i Râşidîn döneminde seçilen devlet başkanının halkın onayına sunulması şeklinde anlaşılmaktaydı. Emeviler dönemindeki biat uygulaması ise, mevcut siyasi yapının ödül ve ceza ile kendi otoritesine itaat ettirmesini ifade eder. Bu dönemde biatın bu denli önemsenmesi, muhtemelen iktidarın kuruluş şekli ve sahip olduğu karakter sebebiyle, yaşadığı meşruiyet probleminden kaynaklanmaktadır. İktidarın biat uygulamalarının yanında pek çok biat olayına şahit olmaktadır.

Emevi yönetiminde biat mutlak itaatin bir aracı olarak kullanılmış, Abbasilerde dahil törenler düzenlenerek uygulama devlet başkanlığı makamına seçilen kişinin meşruiyet zemini olarak görülmüştür. İslam mezhepleri biat anlayışına farklı açılardan yaklaşmışlardır. Hariciler biatı seçim olarak algılamışlardır. Bu yaklaşımları ise, ümmet düşüncesinin salahiyeti açısından değil, daha çok Kureyş'in devlet başkanlığı otoritesine bir tepki

¹¹⁷ Özkan, *Emevî İktidarının İşleyişinde Biat Kavramına Yüklenen Anlam ve Biatın Fonksiyonu*, s.115.

olarak yorumlanmıştır. Fakat onların bu teorilerinde yalnız kaldıklarını, ümmetin çoğunluğunun kendilerini desteklemediği görülmektedir.

Mezheplerin oluşum süreci olarak kabul edeceğimiz Emeviler ve Abbasilerin ilk dönemlerinde Hz Ali taraftarları ve Harici gruplar biat meselesine önem vermişler ve kendi aralarında biat uygulamaları gerçekleştirmişlerdir.

Şia'da ise biat, devlet başkanı /imama mutlak itaat anlayışıyla şekillenmiştir. Zira imam, Allah tarafından seçilmiştir ve peygamberin de tayini ile bu görevi devam ettirmiştir. Bu nedenle onu kabul etmemek nassa aykırı bir davranışı ifade edeceğinden, imama itaatin dinin bir gereği olduğu kabul edilmektedir. Bu ise biatın dini olmaktan öte sosyal ve kültürel bir olgu olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Hz. Ali taraftarlarının mevcut yönetimlerle mücadele ederken ilk olarak yaptıkları iş Hz. Ali soyundan birine biat etmek yada onun adına biat almak olmuştur.

İslam'da biat olgusunun farklı yaşanmasındaki temel nedenleri yorumlarsak, İslam'a fikir çatışması sokan zihniyetin kanlı savaşlarla elde ettiği İslam önderliği sıfatını sade bir idarecilik koltuğu düşüncesiyle yönlendirmeleri, İslam'ın birleştirici ve bütünleştirici yönünü göz ardı etmeleri dini algılayış ve anlayış biçimlerinin her devir ve zamanda farklı şekilde uygulandığını göstermektedir.¹¹⁸

Biat meselesini siyasi açıdan ele almak gerekirse Hz Peygamber dönemi biat anlayışı ile daha sonraki dönemlerde şekillenen biat anlayışı birbirinden farklıdır. Dört halife dönemi kısmen daha sonraki dönemlerde oluşan biat tatmışlarının ilk örnekleri sayılabilecek niteliktedir. Emevi yönetimi ile birlikte hem devlet yapısı içinde yapılan biat hem de İslam mezhebi oluşumların içinde yapılan biat ile ilgili anlayışlar din-siyaset ilişkisinin birer parçası haline dönüşmüştür. Emeviler yönetime geldikten sonra kendi meşruiyetlerini kabul ettirmenin yolu olarak gördükleri biat, özellikle Muhammed b. El-Hanefiyye etrafında şekillenen biat algısı ile farklı bir anlam kazanmıştır. Abbasiler dönemi devlet otoritesi ile birlikte artık mezheplerin de kendilerini şekillendirdiği bir dönem olduğu için konuya yaklaşım mezheplerin kendi bakış açısı çerçevesinde olmuştur.

KAYNAKÇA

¹¹⁸ Farah, Caesar, "The Islamic Caliphate and the Great Powers: 1904-1914" in: *Studies on Turkish-Arab Relations Annual* 1987-2, İstanbul: Cihan Matbaacılık, 1987.

- Abdurrahim, Ülfet vd., *Dâiratu'l-ma'ârifil-İslâmiyye, Merkezu's-Şârîka Li'l-İbdâ'ül-Fennî, Şârîka*, 1998.
- Abdurrahman Altuntaş, *Kur'an da Temel Ve Siyasi Kavramlar*, Ankara 2009.
- Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî (911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, Beyrut 1974.
- Abdülkerim Özeydin, "Arap", *DİA*, c. III.
- Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm*, Kahire 1975.
- Ahmed Siddik Abdurrahman, *el-Bey'at*, Kahire, 1988.
- Ahmed Ali El-Kalkaşendi, *Measirül İnafe Fi Me'alimil Hilafe*, Trz.
- Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Ankara 2001.
- Ahmet Mümtaz, *İslam Siyaset Teorisi ve Sorunları*, trc. H. Sırçalı, İstanbul 1997.
- A.H. Siddıqı, "Caliphate And Sultanate", *Journal at the Pakistan Historical Society*, II, *Karachi*, 39 ve., 1954.
- Ali Bakkal, "Ebu Bekir'in Halife Seçilmesinde "İmamlar Kureyş'tendir" Hadîsinin Rolü Üzerine" *İstem*, Yıl:3, Sayı:6, 2005.
- Âl-i Mahmûd, Ahmed Mahmûd, *Nizâmu'l-hukmi fî'l-İslâm*, Dâru'r-Râzî, Bahreyn,Trz.
- A. Yılmaz Boyunağa, *Tebliğden Günümüze İslam Tarihi*, Akabe Biat Yayınevi, İstanbul, 1993.
- el-Bağdâdî, Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed (429/1037), *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, TDV., Yay., II. Baskı, Ankara 2001.
- Bessam Aselî, , *Amr b. el-Âs*, Beyrut, 1991.
- Casım Avcı, "Hilafet", *DİA*, C. 17.
- Cevad Ali, *el-Mufassal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*, Bağdad, 1993.
- Corci Zeydan, *Medeniyet-i İslâmiyye Tarihi* (trc. Zeki Muğamiz), I-III, Dersâdet, 1328.
- Davut Dursun, *Din Bürokrasisi (Yapısı, Konumu ve Gelişimi)*, Eldim Ofset I. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992.
- Dayf, Şevki, *el-Asru'l-cahilî*, Kahire 1960.
- Ebu'l-A'la el-Mevdudî, *el-Hilafetü ve'l-Mülk*, Kuveyt: Daru'l-Kalem, 1978.
- Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail el-Eş'ari, *Makâlâtü-l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, thk:Muhammed Muhyiddin Abduhamid, Kahire 1969.
- el-Hâzin, el-Bağdâdî, 'Alâuddîn, 'Ali b. Muhammed b. İbrâhîm, *Tefsîru'l-Hâzin*, tsh: 'Abdusselâm Muhammed Ali Şâhîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- Farah, Caesar, "The Islamic Caliphate and the Great Powers: 1904-1914"ın: *Studies on Turkish-Arab Relations Annual 1987-2*, İstanbul: Cihan Matbaacılık, 1987.
- Hasan Gümüšoğlu, *İslâm'da İmamet ve Hilafet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1999.
- Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler", *DİA*, , I, 32.
- Halife b. Hayyat Ebu Ömer el-Leysi(240/854) *Tarihu Halife b. Hayyat* thk. Süheyl Zekkar, Beyrut, 1414/1993.

- Halil İbrahim Hançabay, Hz. Osman'ın Halife Seçilmesi, Ekev Akademi Dergisi Yıl: 18 Sayı: 58 (Kış 2014)
- Hamid Enayat, *Modern Islamic Political Thought*, Huong Kong 1982.
- Hasan Onat, Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği, Ankara, 1993.
- Hasan Onat, "Şii İmâmet Nazariyesi", AÜİFD., XXXII (1992).
- İhsan Arslan, Zekeriya Çelik, Üseyd B. Hudayr'ın Dinî, Siyasî, İctimaî Ve Askerî Faaliyetleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 7 Sayı: 34*.
- İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muviye b. Ebi süfyan*, Ankara Okulu yay. Ankara 2001.
- İbn Abdürabbih. (ö. 328/940), *el-İkdü'l-ferid*, Yayınlayan: Ahmed Emin ve dğr., I-VII, Kahire: Lecnetü't-te'lif ve't-terceme. (1948-1967).
- İbnü'l-Esîr, Mecduddin b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdülvahid eş-Şeybani İzzuddin İbnu'l-Esir el- Cezeri, *el-Kamil fi't-tarih*, Beyrut, 1400 /1980.
- İbn Haldûn, Veliyyuddîn, 'Abdurrahmân b. Muhammed, *Mukaddime*, thk.: Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dâr Ya'rub, Dimaşk, 2004.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdulmelik b. Himyeri, (218/833) *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Kahire, trz.
- İbn İshak, Muhammed b. Yesar,(151/768), *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I-II, thk. Muhammed Hamidullah, Konya,1981.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Müslim ed-Dineveri, (276/889)*el-Maarif*, thk, Servet Ukkâşe, Mektebetü'l-İrşad, İstanbul 1992.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, thk.: Abdullah Ali el-Kebîr vd. , Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, tsz.
- İbn Sa'd, Ebu Abdullah Muhammed, (230/845)*et-Tabakatü'l-Kübra,I-IX*,tkd: İhsan Abbas, Daru Sadr, Beyrut, Trz.
- İbrahim Sarıçam, *İslâm'ın Doğuşunun Tarihi Şartları*, İslâm ve Demokrasi Sempozyumu, Ankara 1999.
- Hz. Muhammed ve evrensel mesajı, D.İ.B. Ankara.2004
- İsfahânî, er-Râğıb,Hüseyin b. Muhammed, (425/1033) *el-Müfredât-ı Elfazı'l-Kur'an*, thk. Safvan Adnan Davudi, Daru'l-Kalem ed-darü'ş-Şamiyye,, Beyrut, 1412/1992.
- J.Cavid İkbâl, *İslamda Devlet Kavramı, İslam Siyaset Teorisi ve Sorunları*, Çev: Halim Sırçancı, İstanbul 1997.
- Kallek, Cengiz, "Biat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: 1992.
- Kalkaşandî Ahmed b. Abdullah, *Meâsiru'l-inâfe fi ma'âlimi'l-hilâfe*, thk.: Abdussettâr Ahmed Ferrâc, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 2006.
- el-Kuleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb b. İshâk(329/940), *Usûl mine'lKâfi*, I-II, Tahran 1389.
- Mehmed Said Hatipoğlu, Hilafet'in Kureyşliliği, *A.Ü.İ.F. Dergisi. Ank. 1978*.

- Mehmet Ali Kapar, *İslam'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim Sistemi*, Beyan Yayınları, 1998.
- Mehmet Atalan, Hz. Muhammed'in Vefatından Sonraki Hilafet Tartışmaları, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/2,2004.
- Mehmet Dalkılıç, *İmamet-Siyaset İlişkisi ve Şülik Eleştirisi*, İstanbul 2011.
- Mehmet Evkuran, *Ehl-i Sünnet Siyaset Düşüncesinin Yapısı ve Sorunları*(Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, 2003.
- Metin Bozan, *İmamiyye'nin İmamet Nazariyesi'nin Teşekkül Süreci*, Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE., Ankara 2004.
- Mizrap Polat, Hz. Muhammed'in Kabile Reislerini İslam Toplumuna Kazandırma Çabaları: Durumun Ebu Sufyân İbn Harb Örneğinden Yola Çıkılarak Tahlili, *AÜİFD*, XLIX. 2008. sayı II.
- Muhammed Ebu Zehra, *Târîhu'l-mezâhibi'l-İslâmiyye fî's-siyâseti ve'l-'akâidi ve târîhi'l-mezâhibi'l-fıkhiyye*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, Trz.
- Ebû Zehrâ, *İslâm'da Siyasî ve İtikadî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*, Hisar Yayınevi, I-II, İstanbul 1983.
- Muhammed Hamidullah, *İslam Müesseselerine Giriş*, Çev: İhsan süreyya sırma, İstanbul 1992.
- Muhammed İkbâl, *The Reconstruction of Religious Thought in İslâm*, çev. Sofi Hori, "İslâm'da Dînî Düşüncenin Yeniden Teşekkülü", İstanbul, 1964.
- Musa, Naim Hüdhd Hüseyin, *Fikhu'l-Allame İbn Haldun fi'l-hilafet ve'l-İmame*, Nablus 2012.
- Mustafa Alkan, *Osmanlılarda Hilafet*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1997.
- Mustafa Fayda, "Cahiliyye Maddesi" DİA.
- Mustafa Çağrırcı, "Asabiyet", DİA, İstanbul 1999, c. III, s. 453.
- Mustafa Özkan, *Emevî İktidarının İşleyişinde Biat Kavramına Yüklenen Anlam ve Biatın Fonksiyonu*, *Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008/1, c. 7, sayı: 13.
- M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih ve Deneyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul, 1983.
- en-Nevbahtî, Ebû Muhammed Hasan b. Mûsâ(300/912), *Fıraku's-Şîa*, İstanbul 1931.
- Nasiruddin Muhammed b. Muhammed b. Hasan et-Tûsî(672/1274), *İmâmet Risâlesi*, Çev. Hasan Onat, XXXV (1996).
- Osman Aydınllı, İlk Müslüman Toplumun İnşasında Özgüven Faktörü Ve Rıdvan Biatı, *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, 20-22 Nisan, İskilip/Çorum, 2007.
- Osman Aydınllı, *Mu'tezilî İmamet Düşüncesinde Farklılaşma Süreci*, Araştırma Yayıncılık, Ankara 2003.
- Süleyman Uludağ, *İslam Siyaset ilişkisi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1998.

eş-Şehristânî, Ebû Feth Muhammed b. Abdilkerim (548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, I-II, Beyrut 1993.

Şeyh Sadûk, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Babeveyh el-Kummî(381/991), *Şîî İmâmiyye'nin İnanç Esasları*, Çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, Ankara 1978.

Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh İbnü'l-Muallim Muhammed b. Muhammed b. enNumân el-Ukberî el-Bağdadî(413/1022), *Evâilu'l-Makâlât fi'lMezâhibi'l-Muhtârât*, nşr., Hibetuddîn eş-Şehristânî, Tebriz 1364.

T. W. Arnold, *İntişar-ı İslam Tarihi*, Çev; Hasan Gündüzler, Ankara, 1982.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir (310/922) *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülük, Târîh*, Beyrut, 1988.

Watt, W. Montgomery, *Hiz. Muhammed'in Mekke'si*, (trc. M. Akif Ersin), Ankara 1995.

Watt, Montgomery, "İslam Nedir?,"çev. Elif Rıza, İstanbul, 1993.